

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
"ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ"
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

ЗАПОРІЗЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

2006 - № 2

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

АЧИЛОВА О.Л. МІСЦЕ КАТЕГОРІЙНОЇ СЕМАНТИКИ КРАТНОСТІ В СТРУКТУРІ ЗАГАЛЬНОДІЄСЛІВНОЇ КАТЕГОРІЇ АСПЕКТУАЛЬНОСТІ.....	10
БЕРЕЗОВСЬКА Г. Г. НАЗВИ ХУСТКИ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ.....	10
БОЄВА Е.В. ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	14
БОЙКО Л.П. ФОЛЬКЛОРНА ЕПІТЕТИКА В МОВІ ПОЕЗІЙ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА.....	19
БОЙКО О.В. СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛОКАТИВНИХ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ.....	23
БРУС М.П. ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ХІ-ХVСТ.....	28
ВАРИНСЬКА А.М., ПОЛУПАНОВА Н.В. ДО ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ.....	34
ВАСИЛЕНКО Н.С., КРАШЕНІННІКОВА Т.В. І. МАНЖУРА ТА ЙОГО ФОЛЬКЛОРНА І ЛЕКСИКОГРАФІЧНА СПАДЩИНА.....	39
ВЕНЖИНОВИЧ Н.Ф. ПРО КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЗМІСТ ЛЕКСИЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ.....	43
ГАЛАС Б.К. З ІСТОРІЇ МОРФОНОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ РУКОПИСНИХ СЛОВНИКІВ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.).....	48
ГРЕБ М.М. ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРЕДИКАТИВНИХ ЧАСТИН СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ ЗІ СПОЛУЧНИКОМ А ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ВЛАСНЕ-ЗІСТАВЛЕННЯ.....	59
ГРИЦАНОВА І.В. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ МОВНІ КОНТАКТИ В ЛЕКСИЦІ (НА ПРИКЛАДІ НАЗВ ОДЯГУ).....	64
ГРОЗЯН Н.Ф. СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ “КОРИСЛИВІСТЬ ЛЮДИНИ” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ІДЕОГРАФІЧНИЙ І ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТИ.....	67
ДЕНИСЕНКО Л. П., ЄВТУХОВА Н. В. МОВОЗНАВЧА СПАДЩИНА С.П. САМІЙЛЕНКА У ГАЛУЗІ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ.....	73
ДЕРКАЧ Т.В. МЕДИЧНА МЕТАФОРА В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ТЕКСТІ.....	78
ЖАРКО С.Ю. МОДИФІКАЦІЙНІ СЛОВОТВІРНІ ЗНАЧЕННЯ ВІДСУБСТАНТИВІВ.....	81
ЖИРИК О. А. ЗМІНА СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК КОНФЕСІЙНИХ ТЕРМІНІВ.....	85
ЖУРАВЛІОВА Н.М. НАУКОВІ РОЗВІДКИ С.П. САМІЙЛЕНКА ЗІ СТИЛІСТИКИ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	92
ЗАДОРЖНА О.М. МІНІПОЛЕ “НІЧ” ЯК ЕЛЕМЕНТ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЧАСУ.....	95
ЗАКОМРНА Н.І. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЕТНОЛЕКСЕМИ “ГОСПОДАР” В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ.....	98
ЗАРЕЦЬКИЙ О.В. ДИСКУРС ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО ІНТЕРВ'Ю (УСНЕ МОВЛЕННЯ).....	102
ЗУБЕЦЬ Н.О. ПАРОНІМІЯ МІНІМАЛЬНИХ ІДІОМ ЯК ВИЯВ СИСТЕМНОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО РІВНЯ.....	104
ІВАНИЦЬКА Н.Б. ОНТОЛОГІЯ ТА КОРЕЛЯЦІЯ СЕМАНТИКИ ДЕЯКИХ УКРАЇНСЬКИХ І АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ ЗВУЧАННЯ.....	106

ІВАНОВА Л.Л. КОНТЕКСТУА В УКРАЇНСЬК	
КАЛЯКІНА О.О. МОДИФІКОВА УКРАЇНСЬКОЇ	
КАРПЕЦЬ Л.А. СИНТАКСИЧ	
КЛИМЧУК Г.П. МИХАЙЛО	
КОЛЕСНИК Н.С. СПЕЦИФІКА У ЗВЕРНЕНО	
КОЛОІЗ Ж.В. ОКАЗІОНАЛ	
КРАСНОБАЄВА-ЧО ФОРМУВА	
КРОВИЦЬКА О.В. ІСТОРІЯ УК	
КУЧЕРЕНКО Л.І., П ПЕРЕДУМ	
ЛУК'ЯНЕНКО С.С. СУФІКСАЛ СОЦІАЛЬ	
МЕРКУЛОВА О.В. КОНФІКС У ПРАСЛ	
МІЛЄВА І.В. ЕВФЕМІ І ВЧИНК І СХІДН	
МІШЕНІНА Т.М. СЕМАН В ПОЕТ	
НЕЛЮБА А.М. ОСНОВ	
НЕМИРОВСЬК ТОПОН	
ОБЕДНІКОВА ІДЕОГ	
ОЛІЙНИК Е.В. МІСЦ В АК	
ОСТРОУШКО МОВ (ОПО	
ПАВЛИК Н.Б. ЗАС В У	
ПРУДНИКО ФРА СТР	
РИСІЧ Ю.Й ФУ	
САБЛІНА С ТИ ДР	
САМОЙЛО ВІ	
СЕМИРЯК С	

9. Сікорська З.С. Словник лінгвістичних термінів. Слово. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – С. 378.
10. Українська мова. Енциклопедія / Русанівський В.М. та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – С. 378.
11. Клименко Н.Ф., Скибицька Н.В. Словотвірні можливості англіцизмів у сучасній українській мові. Структура та семантика мовних одиниць у функціональному аспекті: Збірник наукових праць. – Чернівці, 1996. – С. 72-79.
12. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. – Наукова думка, 1984. – 251 с.

УДК 811.161.2'04'373.232.2

ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XI-XV ст.

Брус М.П., к. філол. н., доцент

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника

Стаття присвячена історії фемінітивів української мови XI-XV ст. У ній подано стислий опис періоду XI-XV ст. в розвитку української мови та української держави взагалі, аналіз писемних пам'яток української мови XI-XV ст. У зв'язку з мовними і позамовними факторами розглянуто розвиток лексико-семантичних, структурних і функціональних особливостей апелятивів зі значенням особи жіночої статі в українській мові XI-XV ст.

Ключові слова: українська мова XI-XV ст., фемінітиви, семантика, структура, функціонування.

Брус М.П. ФЕМИНИТИВЫ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ XI-XV ВВ. / Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника

Статья посвящена истории феминитивов украинского языка XI-XV вв. В ней представлено краткое описание периода XI-XV вв. в развитии украинского языка и украинского государства, анализ памятников письменности украинского языка XI-XV вв. Развитие лексико-семантических, структурных и функциональных особенностей апелятивов (со значением лица женского пола в украинском языке XI-XV вв.) рассматривается в связях с языковыми и внеязыковыми факторами.

Ключевые слова: украинский язык XI-XV вв., феминитивы, семантика, структура, функционирование.

Brus M. FEMINITIVES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE OF THE XI-XV CENTURY / Karpatian National University named from V. Stepanyuk

The article is dedicated to the development of the femininitives in the Ukrainian language of the XI-XV th century. In the brief description of the development of the Ukrainian language of the XI-XV century and the Ukrainian state are presented; the analysis of the literary writings in the Ukrainian language of the XI-XV century. According to linguistic and nonlinguistic factors the development of semantic, word-formation and functional peculiarities of the femininitives were studied in the Ukrainian language of the XI-XV century.

Key words: femininitives, semantics, structure, function, the Ukrainian language of the XI-XV th century.

Період XI-XV ст. в історії української мови – це час зародження писемного варіанта української мови і функціонування на території України двох літературних мов – старослов'янської (церковнослов'янської) і писемно-літературної (руської) мови, як засвідчують різні лінгвістичні дослідження [1; 2; 3; 4; 5]. Мовна картина у той час визначалася державотворчими, церковно-релігійними та культурними процесами, була виявом зовнішньої і внутрішньої ситуації, у яких опинилася Україна в києворуський і післякиєворуський періоди.

Піднесення Києва як центра руської землі, зміцнення княжої влади у Києві, поширення християнства у слов'янському світі, приклад існування інших держав зумовили консолідацію східнослов'янських племен у велику феодальну державу Київську Русь зі столицею Києвом. У єдиній державі східних слов'ян об'єднували територіальні, політичні, економічні, культурні зв'язки, але вони не були настільки міцними, щоб могли засвідчувати етнічну та мовну спільність, нівелювати мовні особливості певного слов'янського діалекту чи етнічної групи.

Міцності і світового визнання Київській державі надало хрещення Русі та запровадження християнства на всіх її землях. Поширення християнства, у свою чергу, зумовило виникнення значної кількості літератури, необхідної для церковно-релігійних потреб і зрозумілої для широкого східнослов'янського загалу. Для того, щоб уможливити пропагування і сприймання християнських віровчень, на Русі була використана старослов'янська мова, староболгарська за походженням, яка стала культовою, священною мовою у східних слов'ян і, водночас, – першою у них літературною мовою. Нею перекладалися і

писалися спочатку латинською мовою, оскільки церковні джерела в Україні, містили східнослов'янському перетворювалася на церковнослов'янську мову [с. 63].

Незаперечним фактом є те, що сьогодні є трактування її до багатьох наукових дисциплін.

Під писемно-літературною мовою в сучасному розумінні під впливом старослов'янської лексики і граматичних форм руська мова досі

Але розвиток конфесійного та національного в той час були у такому разі початком розвитку усних і писемних пам'яток, постановня української мови з моменту виникнення її характеризується давньоукраїнською мовою.

Князівські міжусобиці, були захоплені переривалася, захоплення місцевих князів, вважати утворення

Писемно-літературна мова відображала в собі владу давньоукраїнської середнього періоду перевагою руської мови.

З погляду тюркської мови, руська мова, Волинський князь Святослав, спрямування Заточника, князя Святослава

Уреальне функціонування основних найменувань представлених та інших фемінітивів конфесійної мови

Найменування лінгвістичної системи граматики монографії XV ст. С.П.Савченко

писалися спочатку лише богослужбові книги, а згодом – і світські твори, а змінювати її забороняли, оскільки церковні догмати, тому найбільш давні старослов'янські твори, що використовувалися в Україні, містили досить мало місцевих мовних елементів [6, с.7-8]. Все ж, поширюючись у східнослов'янському світі, старослов'янська мова поступово вибидала місцеві мовні особливості і перетворювалася на церковнослов'янську та широко вживалася у розглядуваний період. Однак наявність церковнослов'янської мови до проблеми розвитку української мови має тільки побічне відношення [5, с.63].

Незаперечним фактом сьогодні є існування в період XI-XVст. й іншої мови – писемно-літературної. Однак у розумінні цієї мови немає такої єдності, як у сприйнятті старослов'янської мови. Неоднозначним сьогодні є трактування процесу виникнення, розвитку і функціонування писемно-літературної мови, відношення її до інших мов. Але факт існування такої мови у XI-XVст. і загальні її особливості розкрито у багатьох наукових працях [1; 2; 3; 4].

Під писемно-літературною (руською) мовою вчені розуміють початок формування офіційно-ділового стилю в сучасному сенсі, яким послуговувалися тоді усі східні слов'яни [1, с.12; 3, с.10]. Він виробився під впливом старослов'янської мови як конфесійного стилю, з активним використанням місцевих лексичних і граматичних елементів, а обидва ці стилі були лише писемними [3, с.6]. У Київській державі руська мова досить довго виконувала функції загальноофіційної державної мови.

Але розвиток української мови у розглядуваний час окреслюється функціонуванням не лише конфесійного та офіційно-ділового стилів, а й розмовного, художнього в сучасному сприйнятті, які на той час були усними та могли розвинутися задовго до виникнення писемних мов у Київській Русі. У такому разі початком розвитку української мови буде період виокремлення її як системи в сукупності усних і писемних стилів, який міг розпочатися ще в доісторичну добу. Однак визначити точно час постання української мови важко, можна лише припускати рік чи століття її зародження [5, с.64]. Період з моменту виокремлення української мови як системи серед інших мов і до XVст. у роботі характеризується як *давніоукраїнський*, а позначенням мови цього часу стали вирази-синоніми *давніоукраїнська* й *українська мова XI-XVст.*

Князівські міжусобиці призвели до занепаду Києва і розпаду Київської держави на окремі князівства, які були захоплені і зруйновані татарами у 1240р. Однак традиція писемно-літературної мови не переривалася, навіть дещо розвинулася на невеликий час, зокрема на Волині та в Галичині, а із захопленням поляками Галичини, литовцями – Києва, Поділля і скасуванням останніми майже всіх місцевих князівств вона занепадала [4, с.267]. Кінцевою датою давніоукраїнського періоду умовно можна вважати утвердження польського і литовського панування на українських землях (XIV-XVст.).

Писемно-літературна мова тісно взаємодіяла зі старослов'янською, і обидві вони певною мірою відображалися у творах тієї доби. Однак з Київської Русі до нас не дійшло жодної пам'ятки, на якій не відбився вплив старослов'янської мови. А за характером відображення цих мов на письмі давніоукраїнські пам'ятки поділялися на твори високого стилю (з перевагою старослов'янських рис), середнього стилю (з рівновагою старослов'янських і давніоукраїнських елементів), низького стилю (з перевагою руських мовних особливостей).

З погляду тематики давніоукраїнську писемність представляли твори юридично-ділового змісту ("Правда русская", договори, грамоти тощо), літописного характеру ("Повесть временных лет", "Галицько-Волинський літопис", "Ипатьевская летопись", "Лаврентьевская летопись" тощо), художнього спрямування ("Слово о полку Игоревім", "Поученіє Владимира Мономаха дїтємъ", "Слово Даниїла Заточника" тощо), конфесійного напрямку ("Остромирове Євангеліє" 1056-1057рр., "Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года", "Галицьке Євангеліє" 1144р. тощо).

Уреальнення історичного розвитку української мови з появою писемних творів відкрило яскраву картину функціонування в давніоукраїнський період іменників зі значенням особи жіночої статі. Визначені, в основному, на базі писемних пам'яток, фемінітиви становили у той час незначну кількість слів – до 200 найменувань, – але досить велику, порівняно з минулими періодами [див. 7]. До того ж, вони були представлені в різних за тематикою творах і відобразили риси не лише української, а й старослов'янської та інших мов. Використання їх було також неоднакове в давніоукраїнський період. Найбільшою мірою фемінітиви вживалися в літописному стилі, рідше – в художньому, юридично-діловому і ще менше – в конфесійному.

Найменування жінок української мови XI-XVст. ще ґрунтовно не досліджувалися у вітчизняній лінгвістиці. Разом з тим, історія афемінітивів зі значенням особи жіночої статі як складника іменникової системи частково висвітлювалася в різних наукових виданнях з розкриттям їх лексичних, словотвірних, граматичних особливостей. Найбільшою мірою минуле фемінітивів української мови відображене у монографічних працях Л.Л.Гумецької "Нарис словотвірної системи української актової мови XIV-XVст." (К., 1958р.), С.П.Бевзенка "Історична морфологія української мови" (Ужгород, 1960), С.П.Самійленка "Нариси з історичної морфології української мови" (1964р., Ч.I), "Вступ до порівняльно-

історичного вивчення слов'янських мов" за ред. О.С.Мельничука (К., 1966), "Історія української мови" (К., 1978-1983 рр.) та інших. Так, мовознавець С.П.Самійленко у розкритті історичного розвитку іменників, що охоплювали й апелятиви на позначення жінок, виділяв їх праслов'янські корені, суфікси способи творення, характеризував морфологічні особливості субстантивів з охопленням періоду виникнення сучасних словотвірної і граматичної структур іменників [8].

Значну роль у вивченні фемінітивів української мови XI-XV ст. відіграють і наукові видання пам'яток української мови, зокрема "Слова о плъку Игоревѣ..." за ред. В.В.Німчука, (1982р.), "Євангелія" за ред. В.В.Німчука (2001р.), "Галицько-Волинського літопису" за ред. М.Ф.Котляра (2002р.), "Грамот XIV ст." за ред. М.М.Пешак (1974р.), "Українських грамот XV ст." за ред. В.М.Русанівського (1965р.) та ін., у яких можна почерпнути багатий матеріал про функціонування фемінітивів в українській мові XI-XV ст. і зафіксувати самі найменування жінок. Лексикографічне опрацювання іменників-назв жінок української мови XI-XV ст. відображають "Історичний словник українського языка" за ред. Є.Тимченка (1985р.), "Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.)" за ред. Р.І.Аванесова (1988-1991), "Словарь древнерусского языка. Репринтное издание" І.І.Срезневського (1989р.), "Словник староукраїнської мови XIV-XV ст." за ред. Л.Л.Гумецької, І.М.Керницького (1977-1978), які містять великий обсяг лексики давньоукраїнського періоду.

Цінну базу для висвітлення історії фемінітивів української мови XI-XV ст. становлять сьогодні не тільки лінгвістичні розвідки [див. ще 9; 10; 11], а й різні нелінгвістичні джерела (історіографічні, літературознавчі, культурологічні, мистецтвознавчі та інші) [див. 12; 13; 14]. Вони дають можливість краще зрозуміти постання номінацій зі значенням особи жіночої статі в українській мові, з'ясувати походження цих слів, етапи становлення, вмотивувати їх семантику і процес творення в українській мові XI-XV ст. Позамовні факти надають лінгвістичним дослідженням більшої точності, достовірності та виразності.

Наявний сьогодні мовний і позамовний матеріал достатньою мірою розкриває історію фемінітивів української мови XI-XV ст. в сукупності їх лексичних, словотвірних і функціональних особливостей.

На лексичному рівні апелятиви зі значенням особи жіночої статі характеризуються різними семантичними особливостями. З урахуванням їх значень слід виділити назви жінок за спорідненням і свояцтвом, назви жінок за діяльністю, назви жінок за соціальним станом, назви жінок за церковно-релігійними ознаками, назви жінок за вчинками і поведінкою, назви жінок за національністю, назви жінок за сімейним станом, назви жінок за стосунками, назви жінок за характером і внутрішніми якостями, назви жінок за віком, назви жінок взагалі. Такі групи апелятивів формувалися неоднаково. Найдавнішими з них є назви жінок за родинними стосунками, частково успадковані ще з індоєвропейської мови, назви жінок за віком, за сімейним станом, за діяльністю, за стосунками, які разом з іншими назвами споріднення і свояцтва творилися на спільнослов'янському ґрунті [7, с.40]. Ще пізнішими в часі є найменування жінок за соціальним станом, за церковно-релігійними ознаками, за поведінкою, за національністю, за статусом чоловіків [7, с.41]. З формуванням нових фемінітивів простежувалася тенденція до збільшення взагалі їх обсягу та кількісного складу окремих груп, зміни наповненості семантичних груп, їх продуктивності в давньоукраїнській мові.

Сукупність індоєвропейських, спільнослов'янських та давньоукраїнських назв споріднення і свояцтва утворила одну з найбільш численних груп фемінітивів в українській мові XI-XV ст. До неї увійшло близько 40 номінацій, напр.: *братаньа* (15, 133), *внука* (16, 187), *сестричъна* (17 II, 317), *невѣстка* (18 II, 33), *сестра* (16, 14), *теща* (19, 94), *тетяка* (18 II, 430). Ці слова засвідчили розширення родинних зв'язків жінки в київоруську добу за рахунок посилення чи укріплення сімейних відносин, напр.: *водимья* (16, 56), *дочка* (15, 818), *дочеръ* (20, 175), *дружина* (21, 149), *дѣвка* (17 I, 238), *матеръ* (169), *сестреница* (17 II, 317), *сыновица* (19, 135), зв'язків батьків з прийомними дітьми і з тими, що ятровь (19, 77), *сноха* (16, 14). Якщо в додержавний період родинні стосунки жінки зводилися до сім'ї чоловіка, з відірваністю від роду батька та матері, то в Київській державі жінка постала як берегиня роду, що й підтверджено значним семантичним розмаїттям найменувань жінок за спорідненням і свояцтвом.

Формування в додержавний і в київоруський періоди найменувань жінок за різними діями, функціями зумовило постання великої групи слів з такою семантикою – до 40 одиниць. Однак переважна частина їх виникла в давньоукраїнський період як запозичення зі старослов'янської мови, напр.: *благодѣтельница* (23 I, 184), *вѣхвоутробница* (23 II, 164), *вѣшьбница* (22 I, 384), *дѣржалница* (22 I, 774), *дѣлательница* (22 I, 785), *подательница* (22 II, 1031), *учительница* (22 III, 1339), *чародѣница* (23 III, 367), *чръвовѣльбница* (22 III, 1560). Слова цієї групи відображають не довготривалу чи важку роботу жінки в аналізованій період, а виконання ними нескладних дій в господарстві, напр.: *печица* (22 II, 929), *проскурница* (22 II, 1570); в наймах, напр.: *дверница* (20, 221), *ключница* (16, 49), *службница* (22 III, 432); добродійних функцій, напр.: *поборница* (24, 28), *заступница* (25), *помощница* (16, 166).

проповідниця (22 II, 27), фемінітиви є яскравим

Дещо меншу кількість і Перші слова з такою сепаративу їх виниклося чіткою поведінкою (16, 173), рабство простежувалося позначкою коралица (25), боярини дружин і дітей від протопопина (22 II, 1), Русі залежності статусу

Меншими за кількістю церковно-релігійними давньоукраїнській мові творення нових церковних найменувань жінок богородицею (23 I, 1343), приснодівицею (23 I, 1343), відходили в минуле

Майже у такій самій кількості жінок за вчинками суспільному житті XV ст. значної кількості (23 II, 402), жєниці низької верстви на (22 II, 230), наполегливості, напр.: кърчьмница, прав вдавалися до лиходѣльница (22 II, 230), наполегливості

Обсяг іменників-назв стосунками був значним, номінацій охоплювало до слов'янських галичанька (15, 56), чехиня (16, 56), сімейне становище (372), невѣста "невеста" (22 I, 238), напр.: дѣдичница (23 IV, 542), сестричъна

Малочисленні найменування рисами та назвами висвітлювало належали іменам. Характер і внутрішні якості жінок взагалі

В окремі групи іменники на -ница (именица) богиня (23 I, 1343), української мови найменування

З урахуванням непокідні, а становлять і іншими словами, напр.: жєниці

історія української мови"
історичного розвитку
слов'янські корені, суфікси,
з охопленням періоду

наукові видання пам'яток
а, (1982р.), "Євсєвіського
ед. М.Ф.Котляра (2002р.),
а ред. В.М.Русанівського
фемінітивів в українській
цтовання іменників-назв
нського язика" за ред.
Аванесова (1988-1991),
о (1989р.), "Словник
1977-1978), які містять

лять сьогодні не тільки
рела (історіографічні,
они дають можливість
нській мові, з'ясувати
ння в українській мові
ності, достовірності й

історію фемінітивів
их особливостей.

еризуються різними
ок за спорідненням і
жінок за церковно-
льністю, назви жінок
трішніми якістьми,
валися неоднаково,
спадковані ще з
за стосунками, які
грунті [7, с.40]. Ще
йними ознаками, за
нових фемінітивів
кремих груп, зміни

іднення і свояцтва
т. До неї увійшло
I, 317), нев'їстка
чили розширення
імейних відносин,
17 I, 238), матір
братичьна (22 I,
ьми і з тими, що
свекровь (16, 14),
водилися до сім'ї
як берегиня роду;
ім і свояцтвом.

діями, функціями
важна частина їх
благод'їтельница
ца (22 I, 774),
д'їница (23 III,
чи важку роботу
ница (22 II, 929),
жсьница (22 III,
ница (16, 166)

проповідьница (22 II, 228); злочинних дій, напр.: баяльница (22 I, 46), чарод'їца (22 III, 1473). Названі фемінітиви є яскравим прикладом зайнятості жінки переважно в побутовому господарстві.

Дещо меншу кількість номінацій – до 25 слів – охоплюють найменування жінок за соціальним станом. Перші слова з такою семантикою належать ще спільнослов'янській мові, проте й на давньоукраїнському ґрунті їх витворилося чимало, напр.: бановьна (23 I, 104), болярьчєна (22 I, 154), владычица (15, 266), попадьє (16, 173), рабыня (22 III, 7). У вираженні фемінітивами соціального стану осіб жіночої статі простежувалося позначення жінок високого, середнього і низького станів, напр.: королева (22 I, 332), коралица (25), бояриня (15, 131), гражданька (22 III, 332), селянька (22 III, 332); залежності стану дружин і дітей від стану чоловіків і батьків, напр.: богатичьна (22 I, 126), княжна (18 I, 481), протопопина (22 II, 1597), старостина (18 II, 382). Цим підтверджується існування ще в Київській Русі залежності статусу жінок від місця їх чоловіків у суспільстві.

Меншими за кількісним складом, порівняно з попередньою групою фемінітивів, були назви жінок за церковно-релігійними особливостями і становили близько шістнадцяти номінацій. На появу їх в давньоукраїнській мові значною мірою вплинула християнізація слов'янських земель, викликавши творення нових церковно-релігійних понять, напр.: богородица (19, 78), богоматерь (15, 111), крестьяна (22 I, 1343), приснод'їва (18 II, 247). З переосмисленням минулого і сприйняттям сучасного у той період найменування жінок, що виражали нові поняття, несли позитивний зміст, напр.: Богомати (22 I, 133), боготубица (23 I, 259), хрестіанка (21, 90), игуменья (16, 197), а ті, що виражали старі поняття, відходили в минуле з негативним відтінком, напр.: бесерменька (23 I, 155), жьрица (23 III, 273).

Майже у такій самій кількості, як і вище описані апелятиви, фіксувалися в давньоукраїнській мові і назви жінок за вчинками та поведінкою – 16 найменувань. Обмеження функцій жінки в сімейному і суспільному житті штовхало жінок на аморальні вчинки, що викликало появу в українській мові XI–XVст. значної кількості фемінітивів з негативним забарвленням, напр.: блудьница (26, 371), губительница (23 II, 402), женима (22 I, 857), коцунница (24, 28). Такі слова характеризували переважно жінок низької верстви населення, які через свій статус опинилися у залежності від чоловіків, напр.: мньшица (22 II, 230), наложьница (16, 57), через небажання миритися зі своїм становищем занапали життя, напр.: кърчьмьница (23 IV, 374), любод'їца (16, 57), прелюбод'їца (16, 64); або через обмеження своїх прав вдавалися до різних протиправних дій, напр.: зьлод'їца (22 I, 1003), клеветьница (22 I, 1216), лиход'їльница (22 II, 28).

Обсяг іменників-назв жінок за національністю, назв жінок за сімейним станом та назв жінок за стосунками був трохи меншим від попередніх фемінітивів і збігався за кількістю. Кожна з цих груп номінацій охоплювала близько 10 найменувань. Слова першої групи характеризували належність жінки до слов'янських і неслов'янських народів, а до останніх – навіть в дещо негативному плані, напр.: галичанька (15, 504), руска (18 II, 308), московька (18 I, 614), болгарьня (16, 56-57), грекиня (16, 56), чехиня (16, 56), жидовька (15, 928), иночадьница (22 I, 1145). Апелятиви наступної групи виражали сімейне становище жінки в суспільстві і також мали різне емоційне забарвлення, напр.: мужатица (26, 372), нев'їста "наречена" (26, 220), ждинемужица (22 I, 811), обрученица (22 II, 549), вдовица (26, 389), пуценица (22 II, 1744). Іменники третьої групи вказували на різні майнові і немайнові стосунки жінок, напр.: д'їдичьна (22 I, 783), отчичка (18 II, 113), кума (23 IV, 327), милостьница (23 IV, 532), подруга (23 IV, 542), сьпорниц'ї (18 II, 408), благод'їльница (23 I, 196), сьпружсьница (22 III, 807).

Малочисленими в українській мові XI–XVст. були назви жінок за віком, за характером і внутрішніми рисами та назви жінок взагалі. Кількість їх визначалася 4-6 номінаціями, що достатньою мірою не висвітлювало процес творення фемінітивів з такою семантикою. Зокрема, до назв жінок за віком належали іменники д'їва (23 III, 147), д'ївица (15, 850), д'ївька (18 I, 275), старица (22 III, 454). Характер і внутрішні якості жінок виражали слова изобр'їтьница (22 I, 1074), мужселюбица (22 II, 189), пустынелюбица (22 II, 1733), раба (22 III, 1), роскошьница (22 III, 166), хьтрица (22 III, 1427). А назви жінок взагалі – це іменники д'їва (26, 187), жона (15, 917), жонька (24, 26), нев'їста (18 II, 33).

В окремі групи не виділено поодинокі фемінітиви, зафіксовані в давньоукраїнській мові, зокрема іменники на позначення жінок за фізіологічним станом (небожжьца (18 II, 32)), за ситуативним станом (именица (22 I, 1093), пл'їньница (22 II, 977)), за міфологічними ознаками (берегиня (23 I, 155), богьня (23 I, 276)). Однак перелік поодиноких за семантикою фемінітивів, як і весь обсяг фемінітивів української мови XI–XVст., не претендує на вичерпність і повноту охоплення усіх без винятку загальних найменувань жінок.

З урахуванням структури, фемінітиви давньоукраїнської мови поділяються на похідні, або мотивовані і непохідні, або немотивовані. За кількістю непохідні фемінітиви значно поступаються похідним і не становлять особливого інтересу з погляду словотворення. У минулому деякі з них могли зумовлюватися іншими словами та втратити з часом мотивованість, а інші могли споконвіку бути непохідними словами, напр.: жєна, нев'їста, сноха, ятровь, сестра, мати, баба, вдова, д'їва, дочи. Однак з використанням

Однак складність визначення деривації фемінітивів зумовлювала часто мотивування їх різними твірними словами, що призводило до розгляду таких іменників як множинномотивованих. Напр., дериват *свекорь* міг утворюватися від слова *свекри* і від слова *братан* за допомогою суфікса *-овь*, *братаньна* – від слова *брат* за допомогою суфікса *-ань-а* і від слова *братан* за допомогою суфікса *-н-а*, *боголюбца* – від слова *боголюбець* суфіксальним способом або від сполучення *Бога любити* складно-суфіксальним способом, *малжонька* – від слова *малжоньк* суфіксальним способом або виступати запозиченням із старопольської мови, *Богородица* – від сполучення *Бога родити* або як запозичення з грецької мови. Тому в українській мові XI-XVст. творення всіх іменників зі значенням особи жіночої статі важко зводити до єдиних принципів, напрямів словотворення, зважаючи на їхній статус у той період, характер і час виникнення на давньоукраїнському ґрунті чи запозичення з інших мов і тісний зв'язок з різними спільнокореневими словами.

Процес творення нових окремих номінацій для позначення осіб жіночої статі, започаткований ще в праїндоевропейському періоді і розвинений на спільнослов'янському ґрунті, заклав міцну базу для постання фемінітивів як самостійної групи найменувань. Він визначив тенденцію до безперервного і прогресивного розвитку цієї категорії слів у перспективі.

ЛИТЕРАТУРА

- ### ЛІТЕРАТУРА
1. Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови // Мовознавство. – 1997. – № 6. – С. 3-14; 1998. – № 1. – С. 3-12.
 2. Півторак Г. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов / Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі "спільної колиски". – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 152 с.
 3. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Підручник. – К.: АртЕк, 2001. – 392с.
 4. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. – Харків: Акта, 2002. – 1054с.
- Філологічні науки*

- [illegible]

5. Шевельов Ю. Чому обшєрусский язык, а не вібчоруська мова? // Другий Міжнародний конгрес українців. Мовознавство. Доповіді і повідомлення. – Львів, 1993. – С.54-65.
6. Історія української мови / Ред. кол.: В.М.Русанівський (відп. ред.) та інші. Фонетика. – К., 1979. – 368с.
7. Брус М.П. Становлення лінгвальної категорії жіночості // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 39-48.
8. Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови. – К.: Рад. школа, 1964. – Ч.І. – 234с.
9. Німчук В.В. Давньоруська спадщина у лексиці української мови. Монографія. – К.: АН України. Ін-т української мови, 1992. – 416с.
10. Півторак Г.П. Формування і діалектна диференціація давньоукраїнської мови (історико-фонетичний нарис). Монографія. – К.: Наукова думка, 1988. – 280с.
11. Токар В.П. Історія суфікса -к(а) в українській мові. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т імені 300-річчя возз'єднання України з Росією, 1959. – 50с.
12. Кашуба М.В. Давньоруські традиції трактування образу жінки та їх продовження на Україні / Київська Русь: культура, традиції: Збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 84-88.
13. Маланчук-Рибак О. Жінка в історії: Навчальна хрестоматія для студентів історичних та гуманітарних факультетів університетів. – Львів, 2002. – 336с. + 16 с.іл.
14. Українки в історії / За заг. ред. В.Борисенко. 2-ге вид., стереот. – К.: Либідь, 2006. – 328с.
15. Історичний словник українського языка / Під ред. Є.Тимченка. – Харків – Київ: Державне вид-во України, 1930-1932. – Мюнхен, 1985. – Т.І. – 947с.
16. Повесть временных лет по Лаврентьевской летописи 1377 г. Текст и перевод / Под ред. В.П.Адриановой-Перетц. – М.-Л.: Из-во АН СССР, 1950. – Ч.І. – С. 405с.
17. Тимченко Є. Матеріали для словника писемної та книжної української мови XV-XVIII ст. / Підготували до видання В.В.Німчук та Г.І.Лиса. – Київ – Нью-Йорк: НАН України, УВАН у США, 2002. – Кн. 1. – 512 с.; 2003. – Кн. 2. – 512 с.
18. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.: У 2-х томах / Редактори Л.Л.Гумецька, І.М.Керницький. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 1. – 630с.; 1978. – Т.2. – 591с.
19. Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Кліментар / За ред. чл-кор. НАН України М.Ф.Котляра. – К.: Наукова думка, 2002. – 400 с.
20. Євсевіє Євангеліє. Наукове видання. Пам'ятки української мови XIII ст. Серія канонічної літератури / Відп. ред. В.В. Німчук. – К.: КСУ, 2001. – 320с.
21. Грамоти XIV ст. / Упорядкування, вступ. стаття і комент. М.М.Пешак. – К.: Наукова думка, 1974. – 255 с.
22. Срезневский И.И. Словарь древнерусского языка. Репринтное издание: У 3-х томах. – М.: Книга, 1989. – Т.І. – 1420с. + 49с.; Т.ІІ. – 1802с.; Т.ІІІ. – 1684с. + 272с. + 13с.
23. Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.): В 10 т. / Гл. ред. Р.И.Аванесов. – М.: Русский язык, 1988. – Т.І. – 526с.; 1989. – Т.ІІ. – 494с.; 1990. – Т. ІІІ. – 511с.; 1991. – Т.ІV. – 559с.
24. Слово Даниила Заточника по редакциям XII и XIII вв. и их переделкам / Подгот. к печати Н.Н.Зарубин. – Л.: Изд-во АН СССР, 1932. – С. 4-35.
25. Картотека до Історичного словника українського языка Є. Тимченка. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів.
26. Изборник 1076 года / Издание подготовили В.С.Голышенко, В.Ф.Дубровина, В.Г.Демьянов, Г.Ф.Нефедов. – М.: Наука, 1965. – 1094с.
27. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни і словотвору. – Ужгород: Закарпатське обласне в-во, 1960. – 416с.
28. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / За ред. О.С.Мельничука. – К., 1966. – 594с.
29. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 298с.
30. Правда русская / Под ред. акад. Б.Д. Грекова. – М.; Л.: Институт истории АН СССР, 1940. – Т.І. – 460с.
31. Слово о плъку Игоревѣ, Игоря сына Святъславля, внука Ольгова / Підготовка давньоруського тексту і примітки В.В.Німчука. – К.: Дніпро, 1982. – 78с.

УДК 811.161.2'276.627

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ
МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Варинська А.М., к. філол. н., доцент, Полупанова Н.В., ст. викладач

Одеська національна морська академія

Досліджуються питання розбудови термінологічної системи морської галузі. Аналіз морської термінології дозволяє виявити основні закономірності її становлення, що є необхідною умовою упорядкування сучасної термінології для досягнення її логічної та лінгвістичної системності, прогнозування тенденції розвитку.

Ключові слова: терміни морської галузі, термінологічна система, мова спеціальності, структура термінів, терміни-словосполучення, запозичення, диференційні ознаки.

Варинская А.М., Полупанова Н.В. К ПРОБЛЕМЕ РАЗВИТИЯ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ МОРСКОЙ ОТРАСЛИ / Одесская национальная морская академия, Украина

Исследуются вопросы развития терминологической системы морской отрасли. Анализ морской терминологии позволяет определить основные закономерности ее становления, что является необходимым условием упорядочения современной терминологии для достижения ее логической и лингвистической системности, прогнозирования тенденции развития.

Ключевые слова: термины морской отрасли, терминологическая система, язык специальности, структура терминов, термины-словосочетания, лингвистические единицы, заимствования, дифференцированные признаки.

Varinska Alla, Polupanova Nataliya. TO THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF THE TERMINOLOGICAL SYSTEM OF MARITIME / Odessa National Maritime Academy, Ukraine

The development of system of maritime terminology is investigated. The analysis of maritime terminology makes it possible to define principles of its development that is a necessary condition of regulation of modern terminology. To achieve its logical and linguistic system, to forecast the trends of development.

Key words: maritime terminology, terminological system, language of speciality, structure of terms, terms of word combinations, linguistic items, borrowings differential features.

Розбудова термінологічних систем – складна і важлива справа. Якщо ще в першій половині XIX століття мовознавці розглядали терміни як периферію словникового складу, то зараз ставлення до них кардинально змінилося: доводиться розвинутих мовах, – це терміни та інші спеціальні лексичні одиниці нової лексики, яка з'являється в розвинутих мовах, – це терміни та інші спеціальні лексичні одиниці. Терміни як засоби позначення спеціальних понять несуть у своїй змістовій структурі ознаки спеціальних, і логічних понять. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що відбувається наповнення ознак логічного поняття на змістову структуру терміна. Таким чином, термін є складним багатозначним утворенням.

Водночас виникають проблеми диференційних ознак термінів систем, визначення місця термінів у лексиці мови і числі – розрізнення термінів, професіоналізм, основні мовні засоби термінів, характеризуються:

– як праві
– окрім
безосо
факти;
характе
підрулю

На сучасном
в мову на ч
закономірно
досягнення
загальнови
галузі термі
вищий, що і
цьому під ча
одиниці при
щоб зайняти
“ланцюгові
докладного д

Необхідність
інтеграції у
термінологіч
термінологам
морської гал

Для аналізу
термінології

Словник – п
мовами, про
важливі для

Метою статті
властивостей
навчальних з
проходження
відстань (зчи
та радіолока
океанографіч
морська лоція
й гарантуван
гідроакустичн
керування ни
мореплавна а
судноплавств
структуру суч
відбуваються
вміщено лиш
властивостей
згорання – ос
системи – осн
плавання: нас